

- Jezik obstaja v družbi
 - Preučujemo ga lahko v luči družbenih odnosov, ali pa preučujemo govorno skupnost, ki jo veže jezik, da vzpostavimo razmerja med skupnostjo in jezikom
 - sociolingvistika (včasih tudi družbenostno jezikoslovje)
 - Govorno skupnost določa dejstvo, da si njeni pripadniki delijo določen jezik (ali narečje ali zvrst) in norme o njegovi ustrezni rabi v govornih položajih, in da se v tem ločijo od drugih skupnosti
 - Posameznik lahko pripada več govornim skupnostim (slovensko govoreč starogoriški najstnik = pripadnik skupnosti, ki jo definira goriška zamejska slovenščina; skupnosti, ki jo definira goriški zamejski najstniški sleng; skupnosti, ki jo definira goriška italijanščina; skupnosti, ki jo definira nadregionalna italijanščina; ...)

- Jezikovne zvrsti:
 - Standardna zvrst/standardni jezik
 - prevladuje v medijih, v uradni rabi, deloma v šoli in je edina ali najpomembnejša/najbolj razširjena pisanarazličica. Še posebej ko je zapisan, se spreminja počasneje kot ostale zvrsti. Je glavni poligon purizma in glavnomerilo za puriste pri njihovih poskusih preskriptivnih posegov tudi v ostale zvrsti.
 - prim. 'knjižni jezik'
 - Pokrajinske zvrsti/narečja oz. dialekti
 - razlike običajno najočitnejše v glasoslovju in leksiki
 - Družbenoslojne zvrsti oz. sociolekti
 - družbeno-ekonomski status; spol; starost; poklic; etnično poreklo; ...
 - sleng (npr. mladina med sabo; se hitro spreminja; razlike predvsem v besedišču, a tudi v skladnji (*kaj dogaja*)); žargon (v bistvu sleng poklicnih skupin, razlike predvsem v besedišču)
 - Funkcijske zvrsti (oz. registri)
 - sproščena zvrst; formalna zvrst
 - strokovni jezik; znanstveni jezik; publicistični jezik; poenostavljeni jezik; pesniški jezik; jezik kuharskih receptov; otroški govor; ...

 - Ob konkretnem besedilu so take klasifikacije idealizacija: čim gledamo večje besedilne enote, še posebej govor običajno vsebuje elemente več kot ene zvrsti

- Prav vsak materni govorec torej v jezikovnem udejstvovanju – vsaj glede na funkcijskost – zvrst izbira (zavestno ali nezavestno)

- Narava standardne zvrsti:
 - po svoje (tj. ozko jezikovnosistemsko gledano) deloma nenaravna tvorba – umetno kodificirana, z zaviranim spreminjanjem, brez rojenih govorcev
 - po svoje (tj. sociološko gledano) povsem naravna tvorba – če obstaja skupnost, ki je dovolj velika in v kateri ima jezik x osrednjo vlogo (in še posebej, če se jezik x rabi v redni pisni komunikaciji), se bo praktično vedno razvila tudi standardna zvrst jezika x (kot izrastek iz formalne rabe, kot čezregionalna prilagoditev...)

- Kaj je izbrano za standard, je z jezikovnega stališča naključje (ne pa s sociološkega, geopolitičnega, demografskega... stališča)
 - Standardna različica ni v ničemer jezikovnosistemsko 'boljša' od nestandardnih različic (družbeno nižjeslojnih, narečnih ...)
 - Slovnic/sistem jezikovnih pravil imajo oboje, povemo lahko z njimi isto... (purizem sicer nestandardnim zvrstem često očita razne 'nelogičnosti' itd – v ang klasičen primer enojna vs. dvojna negacija)
 - Npr. če bi bili prvi zapisovalci slovenščine (Trubar itd.) s Celjskega...
 - Npr. če bi bil slovenski kulturno-politični center nekoč na Celjskem...
 - ... bi danes v standardni slovenščini morda govorili *mija sma*, tisti, ki danes take oblike zasmehujejo, pa bi zasmehovali oblike kot *midva sva*
 - Ko je bilo Prekmurje pod Ogrsko, politično-kulturno ločeno od ostale današnje Slovenije, je obstajala knjižna prekmurščina (prva knjiga v prekmurščini 1715, združitev s Slovenijo 1919)
- Povprečni pripadnik nižjega družbenega sloja:
 - 'stilaska okornost' (zaradi neizkušenosti v pisanju), nižja stopnja obvladanja standardnega jezika oz. pisnih norm/konvencij, nižja stopnja poznavanja značilnosti pisnega sporočanja napram ustnemu sporočanju (npr. besedni red v pisnem jeziku/členitev po aktualnosti vs. intonacija v govorjenem jeziku) ...

Kar nekaj časa me ni bilo doma, ker smo namreč bili na tradicijaonalnem taboru [...]. Udeležba je tudi tokrat bila skromna in se ga je udeležilo šet [...]. Raziskave so se vršile na že znanih objektih, kot so b.pot Moličko pečjo 1/51 in pa odkrivanju novih vhodov na Molički planini, [...] Sobota je minila v znamenju pripravljanja tabora na muhasto vreme, kar se je kasneje pokazalo za dobro, nedelja vsi se nekako raztepemo po planini in šele popoldan začnemo capljati proti taboru, kjer nas zvesti kuhar, kar razvaja z toplimi obroki. Zvečer posvet in priprave za b.1/51, kjer se bomo odpravili v že raziskane rove [...] kamnina pa je še vedno plastoviti črni apnenec, po dobrih dvajsetih metrih rova se pričnejo lepote tega brezna, na stropu kapniki, makaroni in vse mogoče zadeve, barve od nežno roza vse do popolnoma črnega kapnika, ki je tako črn da na momente postaja moder, galeriji pa kar ni konca in kapniških tvor je vse več in še lepših, oba kar vriskava od zadovoljstev nad čudeži narave. Del rova sva preizkala do konca, kjer se voda izliva v špranjo dolgo cca 6,m ni premajhno da bi lahko karkoli naredi. Nove dele izmeriva in pustiva del rova še za drugo akcijo in jo začneva brisati proti vrhu.

- nikakor pa to ne pomeni, da tak pisec 'ne zna slovenščine' – je materni govorec s popolno intuicijo, ponotranjeno slovnico vseh jezikovnih ravnin
 - ima pa nižjo stopnjo obvladanja ene od zvrsti slovenščine, tj. (pisnega) standardnega jezika
- Purizem – izraz ene vrste jezikovne ideologije:
 - jezik mora biti logičen (dvojna negacija)
 - jezik naj se ne spreminja; jezikovno spreminjanje pomeni propadanje
 - dobri in slabi jeziki/zvrsti
 - obstajajo avtoritete, ki naj nam povejo, kakšen mora jezik biti
 - ...
 - Večja mera purizma v družbi često krepki kompleks o 'neznanju' maternega jezika
 - ob nezavedanju ali zapostavljanju pojma zvrstne razslojenosti sicer tak kompleks avtomatično vzbuja že sam obstoj standardnega jezika

Zgodba o malem Prleku, ali kako se reče jajce po slovensko?

Zgodilo se je v prvem razredu, ko smo morali pri matematiki sestaviti uporabno (danes besedilno) nalogo. V nalogi sem nekaj filozofiral o kurah in jajcih, v stilu, da ena kura znese na teden toliko jajc, koliko jih x kur v enem mesecu. Naloga mi je bila všeč, ker je bila vezana na domače okolje, dvorišče. Bil pa sem v dilemi, da kako se že reče jajcu po slovensko, besedo jajce ja uporabljamo 'zarukani' Štajerci, pa še Prleki povrh, to pa

zagotovo ne more biti knjižna beseda. Tuhtam, pa tuhtam, kako že na radiju poimenujejo jajce - čas pa me je že priganjal. Pa sem sklenil, da vsekakor jajca ne smem imenovati z besedo jajce, ampak bom kar uporabil besedo jaje (to sem najbrž pobral s hrvaške televizije). Zdelo se mi je boljše jaje od jajca, samo da ne bi uporabil narečne besede. Ko sem nalogo oddal, sem pričakoval vsaj pohvalo, ker sem v matematiko vključil kmečko logiko s kurami. A doživel sem šok. Učiteljica se je grozno drla name, bila je rdeča kot paradižnik, imela je izbuljene krvave oči, dejala je, da mi bo že pokazala jaja, in da se reče jajcam kar jajca, itn. Celo 'po šoli' sem ostal - to je bila takrat ena izmed naprednih kazni in to zaradi jaj in jajc. Takrat sem se zavedel, da so mnoge prleške besede kar enake knjižnim in jajce je že ena izmed takih besed.

(Zorko Vičar; http://www2.arnes.si/~gljsentvid10/oseb_stran/lintvor.html)

- Sicer je seveda tudi to, da posameznega govorca pri govoru drugih kaj 'moti', naravno – kot odstop od njegovega slovničnega sistema ali norm jezikovne rabe
 - kar pa nikakor ne upravičuje nestrpnosti in diskriminacije
- Slaven pristop k preučevanju družbenoslojnih zvrsti oz. sociolektov – William Labov:
 - Prisotnost/odsotnost posamoglasniškega /r/ (npr. *fourth floor*): različna raba v 3 veleblagovnicah z družbenoslojno različnimi strankami
 - Vplivna metodologija – išče podatke v dejanski spontani jezikovni rabi
 - predhodnik današnjih tehnološko naprednejših korpusov spontanega govorenega jezika
 - Z določeno rabo izražamo svoj odnos do govorne skupnosti, sporočamo svojo (ne)pripadnost skupnosti, sporočamo prepoznavanje sogovorčeve (ne)pripadnosti skupnosti...
 - Čeprav prodajalci tudi v veleblagovnici z višjeslojnimi strankami niso iz višjega sloja, se v jeziku/zvrsti prilagajajo prestižni zvrsti
 - (katera različica je prestižna, je sicer lahko odvisno od situacije)
- Jezik in spol:
 - ženske in moški govorijo rahlo različno
 - fiziološki dejavniki: manjše glasilke → višja osnovna frekvenca
 - kulturni/družbeni in biološki dejavniki: obseg besedja s področja x vs. področja y; ženske manj kletvic; ženske več omilitev kot 'mogoče'
 - kulturni/družbeni dejavniki so posledica predhodnega stanja v družbi in istočasno soustvarjalec prihodnjega stanja v družbi
 - vendar je stanje v družbi tudi posledica biologije (Pinker 2002) – kar seveda nikakor ne upravičuje diskriminacije
 - spolno nevtralen jezik:
 - v jezikih kot angl. dokaj preprosto: *he or she, one, they, their...*; *steward/stewardess>flight attendant; chairman/chairwoman>chair(person) ...*
 - v slo. manj preprosto...
 - *predsednik/predsednica> ??? predsedujoči? Ampak predsedujoča...*
 - *Neuspešni/-e kandidati/-ke so bili/-e poslani/-e domov.* – v večstavčnem besedilu postane hitro nerodno...
 - *kandidat ali kandidatka* – tipično občuteno kot fer/neseksistično
 - Ampak: *Tinka je bila najboljši kandidat/najboljša kandidatka* (oboje mogoče) vs. *Tinček je bil najboljši kandidat/#najboljša kandidatka* (eno nemogoče)
 - Ampak: za marsikoga *Micka je naboljši kemik na svetu ≠ Micka je najboljša kemičarka na svetu.*
 - rezultat včasih izogibanje eni ali drugi obliki...

- Nadalje: nekateri bi imeli za ženske obliko *kemičarka*, češ da je *kemik* moška oblika in je torej njena raba seksistična, drugi bi imeli za ženske obliko *kemik*, češ da je spolsko nezaznamovana, z ločeno obliko (ki je povrh izpeljana iz moške oblike) pa da ravno sporočamo seksistično ločevanje po spolu ... Je inherentno manj seksistično, če se za oba spola rabi ista oblika ali če se med spoloma ločuje z različnima oblikama?
 - Podobno: po vzoru jezika kolonialcev se v zgodnjem 20. stoletju v nekaterih azijskih jezikih uvaja delno spolsko razlikovanje pri zaimkih ... Nekateri menijo, da njihov jezik ne priznava obstoja žensk, in zato podpirajo razvijanje razločevanja; vendar v teh jezikih prej ni šlo za privzetost moške oblike ampak za preprosto neizražanje kategorije spola, zato se drugi zavzemajo za vrnitev na izvorno, povsem brezspolsko rabo...
 - do neke mere gre – vsaj sinhrono gledano – gotovo za poljubno znotrajjezikovno nastavitev; hkrati pa v jezikovnih oblikah do neke mere očitno tudi hitro začnemo videti odslikavo nejezikovnih zadev
- Jezikovna politika/načrtovanje:
 - Načrtovanje statusa jezika ali 'izgleda' jezika (tj. jezikovnega korpusa)
 - Določevanje uradnih jezikov
 - skoraj vse države sveta so ('avtohtono') večjezične
 - neglede na med laiki pogosto privzemanje samoumevnosti t.i. nacionalne države (tj. ena država = en jezik, npr. x-ija = x-ščina)
 - često en (ali več) od jezikov pravno določen za uradnega
 - često jezik dominantne (oz. dominantnih) skupnosti, včasih pa kolonialne države izbrale tudi star kolonialni jezik (da ne bi favorizirale katerega od lokalnih jezikov nad drugimi)
 - Kanada je uradno dvojezična, regionalno uradna tudi inuktitutščina
 - Švica je uradno večjezična (štirje uradni jeziki)
 - Indija je uradno večjezična (ima dva nacionalna uradna jezika, čez 20 regionalno uradnih, vseh jezikov pa čez 100)
 - ZDA na zvezni ravni nima uradnega jezika; v polovici držav z zakonom določena angleščina, na Havajih angleščina in havajščina ...
 - Evropska unija: uradni jeziki posameznih članic uradni jeziki Unije (malteščina s pod 400.000 govorcev uradni jezik, slovenščina uradni jezik, od slo. nekajkrat večja katalonščina ne ...); delovni jeziki
 - Jezik v šolstvu
 - ali na dvojezičnih območjih učiti vse živeče oba jezika (Prekmurje) ali ločiti manjšino od večine (Obala)?
 - Obala
 - Italijani imajo svoje šole
 - na italijanske šole se ne vpisujejo samo Italijani
 - Prekmurje – Lendava
 - vsi (manjšinci in večinci) se učijo dveh jezikov
 - pouk je dvojezičen

	1971	1981	1991	2002	(letnica popisa)
Italijani	2987	2138	2959	2258	
Madžari	8943	8777	8000	6243	
Romi	951	1393	2259	3246	

- *Ustava Republike Slovenije* (1991, plus dopolnitve; <http://www.us-rs.si/media/ustava.republike.slovenije.pdf>)
 - določa uradne jezike, jezikovne pravice ...
 - *Zakon o javni rabi slovenščine* (2004, plus dopolnitve; <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200486&stevilka=3841>)
 - krovni zakonski akt, ki določa, v kakšnih položajih je obvezna raba slovenščine oz. prisotnost slovenskega prevoda ipd.
 - Posamezna določila glede rabe jezika v javni rabi tudi v drugih zakonih, npr.:
 - *Zakon o gospodarskih družbah* (2006, plus dopolnitve; <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200642&stevilka=1799>)
 - kdaj je v poslovanju podjetij obvezna raba slovenščine/manjšinskih jezikov, kateri del imena podjetja sme biti neslovenski/neitalijanski oz. nemadžarski in kateri ne
 - Kako določimo, kaj je slovensko? (prim. Marušič in Žaucer 2012, http://www.mk.gov.si/fileadmin/mizks.gov.si/pageuploads/Slovenski_jezik/razsikave/UNG_raziskava_komplet_plus_v_prasalnik1.pdf; Marušič 2006, http://www.arhiv.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageupload/s/Ministrstvo/raziskave-analize/slovenski_jezik/Merila.slovenskosti.Lanko.pdf)
 - *Zakon o varstvu potrošnika* (<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200314&stevilka=566>)
 - določa jezik, v katerem morajo podjetja poslovati s potrošniki, jezik oglaševalskih sporočil, jezik navodil za uporabo izdelkov ipd.
 - *Zakon o državljanstvu RS* (<http://www.uradni-list.si/1/content?id=39206>)
 - predpisuje znanje slovenščine (na osnovni rabi, razen izjemoma)
 - Jezikovni uradi ipd:
 - Skandinavija (Orešnik 1995); Služba za slovenski jezik pri Ministrstvu za kulturo (http://www.mk.gov.si/si/delovna_podrocja/sluzba_za_slovenski_jezik/); Evropska zveza državnih ustanov za jezik (<http://www.efnil.org/>);
 - svetovanje: ŠUSS (<http://www2.arnes.si/~lmarus/suss/>), IFR ZRC SAZU (<http://isjfr.zrc-sazu.si/sl/svetovalnica/#v>), JeSv (<http://www.jesv.eu/>) itd.
 - *Universal Declaration of Linguistic Rights* (UNESCO med podpisniki) <http://www.linguistic-declaration.org/index-gb.htm>
- Lingua franca:
- jezik, ki ga za sporazumevanje uporabljajo govorniki različnih jezikov:
 - angleščina je (formalno dogovorjena) lingua franca letalskih kontrolorjev
 - angleščina je (formalno nedogovorjena) lingua franca znanosti
 - nekoč je bila v Evropi to latinščina
 - kitajščina je bila dolgoletna lingua franca daljnega vzhoda

- svahili je lingua franca vzhodne Afrike
- esperanto je bil izdelan za lingua franco, vendar to ni postal
 - lingua franca običajno določena 'od spodaj', od 'ljudstva'/množic, poskus z esperantom pa prihaja 'od zgoraj'/umetno'

- Pidžin:

- jezik, ki nastane, ko pridejo v stik govorniki dveh ali več jezikov, ki ne znajo jezika druge skupine
 - razmah v časih kolonializma
 - često omejen na tržnico ali kaj podobnega
- pidžin nima rojenih govorcev (uporablja se kot pomožen jezik)
 - govorniki imajo vsak svoj materni jezik
- tipično nastane z osiromašenjem dominantnega jezika v okoljih, kjer sta v stiku jezika, od katerih je eden očitno dominanten
 - kolonije s suženjskimi plantažami; kolonije, kjer so Evropejci prodajali svoje blago
- ko se trudimo govoriti s tujcem ali otrokom, često ignoriramo oblikoslovje ...
 - 'kavbojci in Indijanci' ('tujski govor'): *Jaz govoriti, ti poslušati!*
 - otroški govor: *Muca papala.*
- besedišče je zato običajno iz dominantnega jezika, vendar je izgovorno prilagojeno jeziku območja → glasoslovje je iz nedominantnega jezika oz. jezika, ki ima preprostejše glasoslovje (kreol: tok pisin *sel* (< ang. *shell*), *sel* (< ang. *sail*))
- druge značilnosti pidžinov
 - enostavna slovnica
 - osebek – glagol – predmet (SVO)
 - zlogi brez izglasja (CV-CV-CV)
 - samo osnovni samoglasniki (/a/, /i/, /u/, /e/, /o/)
 - posebne besede za označevanje časa (in ne obrazila)
 - za množino, presežnike in druge podobne zadeve, kjer se označuje, da je nekaj 'povečano', se pogosto rabi podvajanje
- primeri pidžinov:
 - činuški trgovski pidžin (ang. 'Chinook (Wawa)'): trgovski jezik na severozahodu ZDA in Kanade (višek v 19. st.) (≠ činuški jeziki)
 - rusionorveščina: mešanica ruščine in norveščine; nastal med ribiči na severu Norveške; višek v 19. st.
 - fanakalo: rudarski pidžin v Južni Afriki (na podlagi zuluščine, angleščine, afrikanščine); leta 1975 število govorcev ocenjeno na več sto tisoč
- osnovne pogovorne besede; besede, ki jih uporabljamo pri vsakdanjem pogovoru; koliko in katere besede uporabljamo, da lahko vzpostavimo osnovno komunikacijo; najmanjše število besed, s katerimi še lahko zadovoljivo komuniciramo na čisto osnovni ravni...
 - besedišče pidžinov tipično med 1000 in 2000 besed (Hock 1991: 512)
 - rusionorveščina po Comrie s sod. (1999: 146) celo le 300 besed
 - a ob upoštevanju, da npr. [kič] v nekem ang-x pidžinu (iz ang. *catch*) izraža pomene 'ujeti', 'prejeti', 'dobiti'... (Hock 1991: 513). Podobno npr. *gras* v tok pisinu pomeni 'trava', 'las', 'pero' (Comrie s sod. 1999: 150). → manj besed, ne pa vselej enako manj pomenov

- Kreol/kreolščina:
 - ko pidžin dobi rojene govorce in se s tem razvije v polnopraven naravni jezik
 - starši začnejo z otroci komunicirati v pidžinu, ti pa nato v večjih skupinah otrok izoblikujejo kreolščino
 - kreolski jezik ima lastno slovnico in je sinhrono gledano običajen, nepoenostavljen naravni človeški jezik
 - ne gre več za pidžinsko poenostavljeno slovnico (npr. zaimki v novogvinejskem tok pisinu: ed.-množ. *yu* 'ti', *yupela* 'vi'; vključ./izključ. množ. *yumi* 'mi (vključno s tabo)', *mipela* 'mi (brez tebe)'; ed.-dvoj.-množ. *mitupela* 'midva', *yumitripela* 'mi trije')
 - primeri:
 - papiamentu (portugalščina) – Nizozemski Antili (330.000 roj. govorcev)
 - tokpisin (angleščina) – Polinezija in Nova Gvineja (120.000 roj. govorcev; 3-4 mio govorcev)
 - *ki belong yu* (ang. *your key*); *Mipela i go long blekmarket* (ang. *We went to the blackmarket*) (http://en.wikipedia.org/wiki/Tok_pisin)
 - haitška kreolščina (francoščina) – Haiti (12 mio roj. govorcev)
 - jamajška kreolščina (angleščina) – Jamajka (3 mio roj. govorcev)
 - nubijska kreolščina (arabščina) – Uganda, Kenija (30.000 roj. gov.)
 - Ethnologue (<http://www.ethnologue.com>) navaja 86 kreolov
 - kreolski jeziki so pogosti v nekdanjih kolonijah
 - često so se obravnavali kot izrojene različice kolonialnega jezika, vendar imajo v resnici polnopravne lastne slovnice
 - nekateri so postali uradni jeziki (tok pisin, papiamentu), drugi se opuščajo
 - kreolščine se lahko tudi dekreolizirajo (s priličenjem 'očetovskemu' jeziku do take mere, da gre le še za narečje; navadno ob nepojemajoči politični nadvladi dominantnega jezika)
 - jamajška kreolščina se približuje standardni angleščini...
- Podobnosti med različnimi pidžini/kreoli:
 - Derek Bickerton: skladijske podobnosti (npr. SVO) med vsemi pidžini in kreoli so posledica univerzalne slovnice oz. predprogramiranosti človeških možganov
 - ugovor: Bickerton preučeval le kreole na evropskih osnovah, nubijska kreolščina kaže manj podobnosti...
 - še ena teorija: vsi 'evropski' pidžini in kreoli so potomci izvirnega portugalskega pidžina – pojasni nekatere pomembne skladijske in besediščne podobnosti